

LEON GOLUB VE FERNANDO BOTERO'NUN RESİMLERİNDE İŞKENCE TEMASI¹

Hüseyin SÖNMEZ

*Yrd. Doç., Mersin Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi,
hsonmez@mersin.edu.tr*

ÖZ

Anahtar kelimeler:

*Leon Golub,
Fernando Botero,
işkence, resim*

Bu yazıda, Leon Golub ve Botero gibi iki değerli sanatçının, ülkemizde çok tanınmayan doğrudan işkenceyi konu edindikleri resimleri biçim ve içerik açısından incelenmesi, tanıtılması amaçlanmıştır. Leon Golub “Paralı askerler” adını verdiği resimlerinde askerlerin kayıtsız duruş ve tavırlarıyla, kurbanlarına işkence yapmalarını konu edinir. Sanatçının büyük boyutlu bu resimlerinde, çerçevesiz keten bez üzerine boyanın, verniğin kat kat sürülüşünde, kazınmasında, figürlerin duruşlarında güçlü ifade ve ekspresif etkiler vardır. Leon Golub resimlerinde şiddeti uygulayanların ve mağdurların milliyetlerine ilişkin ipuçlarını vermez. Sanatçı böylece şiddeti, işkenceyi, acıyı milliyetler üstü, bütün ırklara ait, insanlığın sorunu olarak görür. Botero’nun resimlerinde ise tersi bir durum söz konusudur. Sanatçı Amerikan askerlerinin Irak’ı işgalinden sonra Ebu Garib Cezaevi’nde büyük bir aşağılamayla mahkûmlara yaptıkları işkenceleri konu edinmiştir. Botero, resimlerini, temiz, titiz fırça sürüş teknikleriyle kusursuz fantastik bir gerçeklikle oluşturmuştur. Resimlerde kurbanların korku ve kaygıları, işkence görmüş, kanamış, sevimli şişman vücutlarından dışarı taşmaktadır. Sanatçının ironik bu yaklaşımı, insan onurunu hiçe sayan işkencenin korkunçluğunu, acımasızlığını izleyene derinden hissettirmektedir. Sonuç olarak şiddet ve işkence, insanın biricik yaşamını tehdit eden, insanlığı gerileten olumsuz gayri medeni tutum ve davranışlardır. Sanatçılar geçmişten bu güne şiddeti işkenceyi olumsuzlayan resimler yapmışlardır. Leon Golub ve Botero’un konuyla ilgili ekspresif ve ironik farklı yaklaşımları, çağdaş sanatın ifade farklılıklarındaki güçlü göstergeleridir.

TORTURE IN LEON GOLUB AND FERNANDO BOTERO’S PAINTINGS

ÖZ

Keywords:

*Leon Golub,
Fernando Botero,
torture, painting*

In this article, two valuable artists such as Leon Golub and Botero are aimed to be introduced and examined in terms of form and content, in which the subject of direct torture is very unrecognized in our country. Leon Golub refers to the torture of his victims, with his indifferent stances and attitudes, in his paintings titled “mercenaries”. These large-scale paintings of the artist have powerful expressions and expressive influences on the painting of the figures, painting on a piece of linen cloth, Leon Golub does not give hints about violence and victims’ nationalities in his paintings. Thus, the artist sees violence, torture, painful nationalities, as the problem of humanity of all races.

In Botero’s paintings, the opposite is the case. After the American invaders invaded Iraq, the artist had a great humiliation in the Ebu Garib Prison on the subject of torture they had done to prisoners. Botero has created his paintings with flawless fantasy reality with clean, rigorous brush driving techniques. In the pictures, the fear and worries of the victims are tortured, bleeding, out of their cute fat bodies. This artist’s ironic approach makes the horror of the laborer, who ignores human dignity, deeply appraised the ruthlessness. As a result, violence and torture are marital attitudes and behaviors that threaten man’s unique life, and which depress humanity. The artists have made pictures that negate the torture of violence this past day. Leon Golub and Botero’s expressive and ironic different approaches to the subject are strong indications of expression differences in contemporary art.

Giriş

Modernleşmeyle birlikte insanca yaşama yönelik umutlarımız, hayallerimiz, dün olduğu gibi bu gün de yıkılmaya, altüst olmaya devam etmektedir. Savaşsız, şiddetsiz geçen bir tek günümüz bile yok. Egemen güçler, iktidarlar, insanları ötekileştirerek, din, ırk, mezhep, siyasi farklılıklar üzerinden karşıtlıklar yaratarak, acımasızca uyguladığı şiddeti sürdürmeye devam etmektedirler. Şiddet, ölüm-öldürme gibi olgular insanı, “salt insan” olduğu için rahatsız eden “şey”lerdir. Şiddet uygulayanlar yaptıklarını meşrulaştırmak, kanayan vicdanlarını rahatlatmak, işledikleri cinayetleri haklı kılmak için hiç de zorlanmazlar.

Erich Fromm, “Yaşam yaratmak, yaşamın içine zar gibi rastgele fırlatılıp atılan insanın salt bir yaratık olma durumunu aşması demektir” (Fromm,1994:25) der. Yaşamı yaratamayan zayıf insanın ise şiddete başvurduğunu söyler. Sanatçı yaşamı yaratan dönüştüren kişidir. O kendi varlığıyla, ürettiğiyle, yok olmaya, yok etmeye karşı olandır. Tarihi süreç içerisinde, muhalif kimliği ve karşı duruşuyla, geçmişten günümüze sanatın birçok alanında şiddete karşı mücadele etmiş, ürün vermiş, birçok sanatçı vardır. Goya, Picasso, Kathe Kollwitz, Leon Golub, Botero, Türkiye’den de Abidin Dino, Aydın Ayan, Bedri Baykam, İbrahim Çiftçioğlu ilk akla gelen isimlerdendir.

Yaşar Kemal Demirciler Çarşısı Cinayeti adlı romanının ikinci bölümünde, ağanın hasmını sarı sıcak altında günlerce pusuda bekleyerek vurmasını anlatır. Ağa, acılar içinde kıvranan adamın yanına gider ve “Ulan bir yerine bir şey oldu mu”(Kemal:37) der. Derdi onu bir çırpıda öldürmemektir. Sonra işkenceler başlar. Eşsiz Çukurova betimlemeleri içerisinde Ağa, “Kâfir” dediği düşmanının ağzına atın gemini geçirir ve sırtına biner, karaçalılığa, dikenliğe doğru sürer, kulağını hançeriyle dilim dilim keser, sarı karıncalar etini lime lime eder. Bu işkence gece ve gündüz sürüp gider. Bildik en acı verici şeyi sona saklar. Kâfir’in yarasına tuzlu su basar, onu atın sırtına bağlar ve çalılığa doğru sürer. At karaçalılığın içinde gözden kaybolup giderken, beklenen ölüm bir türlü gelmez, et yiyen kara kartallar havada uçuşur.

Yaşar Kemal romanlarından biliyoruz ki, hasım ilişkisinde ölüm ne kadar uzar, acı ne kadar yoğun olursa, öç de hakkıyla, namusuyla alınmış olur. Öldüren sıranın kendisinde olduğunu bilir. Düşmanını dostundan daha iyi tanır. Onun mertliğinden, cesurluğundan gurur duyar. Öldürme de öldürülme de bu töre içerisinde anaların yaktığı bitmeyen ağıda dönüşür.

İşkence, şiddet türleri içerisinde en acımasızca olanıdır. Gayri medeni bir davranış biçimi olarak işkence, tarih boyunca çoğunlukla iktidarlar tarafından bireyi hedefler, ona en korkunç yöntemlerle acı vermeyi amaçlar. Böylece toplumda korku imparatorluğu kurmak ister. Peki, insan insana neden işkence yapar? Ya devlet vatandaşına neden işkence yapar? Hayvana yakın olduğumuz için mi, insan olduğumuz için mi? Hannah Arendt, “...insana bahşedilen “akıl”, onu diğer hayvanlardan daha tehlikeli bir canavar yapar” (Arendt,1997:70) der. Şiddeti kaçınılmaz, insanın özünde vardır diyenlere de Erich Fromm “insanın özü diye bir şey yoktur; insan kendisine biçim veren kültür örgütlerinin ürününden başka bir şey değildir” (Fromm, 1994: 106) der.

Barış içerisinde değil de şiddetin egemen olduğu toplumda yaşayan birey şiddeti, kaçınılmaz hatta zorunluluk olarak görebilir. Tarih boyunca hiç bitmeyen şiddet için Halil Berktaş, “...tarih, adeta şiddetin tarihi”dir (Berktaş, 1996: 198)der. Bizler şiddet kültürünün egemen olduğu coğrafyanın insanlarıyız. Yakın tarihimizin karanlık dehlizlerinde dolaşmak bile, o bindik ürkütücü tabloyla karşılaşmamız için yeterlidir. Resmi rakamlara göre, 12 Eylül döneminde 650 bin kişi tutuklanmış, çoğu işkenceden geçirilmiş, 50 kişi idam edilmiştir. Bunların arasında yaşı büyütülerek idam edilenlerde var. Bu sadece resmi rakamlarla yansıyanlar. Yazılmayan, dile gelemeyen işkence ve kayıpların ise daha fazla olduğu düşünülmektedir.

İşkence ve kötü muamele kanıksandığı gibi, sadece az gelişmiş ya da bizimki gibi gelişmekte olan ülkelerin sorunu değil, gelişmiş ülkelerin de sorunudur aynı zamanda. Amerika’nın 2003 yılında Irak’ı işgalinden sonra, Ebu Garib Cezaevinde Amerikan askerleri tarafından yapılan işkencelerin fotoğraflarının yayınlanması dünyada şaşkınlık yarattı. Kötü muamele, işkence az gelişmiş, gayri medeni ülkelerin sorunu olarak görülmekteydi. Oysa bugün, şiddet bütün ülkeleri tehdit eder boyuttadır. Gelişen teknolojiyle birlikte şiddet araçlarının, yıkımı artmış ve yaygınlık kazanmıştır. Buna karşın bir paradoks olarak sanatın da ifade alanı genişlemiştir. Resim, heykel, gibi sanatın temel disiplin alanından, video sanatı gibi daha güncel birçok yaklaşımla şiddete karşı iş üretilmiştir.

Leon Golub, "Paralı Askerler IV" Keten Üzerine Akrilik 304,8x584,2 cm 1980

Leon Golub

Leon Golub'u yapıtlarının çoğunu doğrudan şiddete karşı yapıtlar oluşturur. Amerikalı sanatçı Leon Golub (1922-2004), yaptığı büyük boyutlu figüratif, politik resimleriyle tanınır. Golub, şiddeti romantizmin bize bıraktığı milliyetçilik, kahramanlık öyküleriyle ele almaz. Şiddeti ırka, milliyete bağlamaz, resimlerinde şiddeti uygulayanların ve kurbanlarının milliyetine ilişkin ipuçları vermez. Bunlar zenci ya da beyaz ırktan olabildiği gibi, asker ya da paralı asker de olabilirler. Golub, böylelikle şiddeti bir insanlık sorunu olarak ele alır. Şiddet karşısında kimseyi ötekileştirmez, dolayısıyla da onu haklı kılmaz.

Leon Golub, "Paralı Askerler II" Keten Üzerine Akrilik 304,8x486,88 cm 1979

Çerçevesiz büyük boyutlu bezlere yaptığı resimlerinde, figürler Mısır Resmi yalınlığındadır. Uygulanan şiddet, bütün çıplaklığıyla gözler önündedir. İşkencenin izini, yer yer yanmış, kazınmış, verniklenmiş kalın boya tabakaları arasında görmek mümkündür. Sanatçı yaşanan acıyı estetik kılma çabasında değildir. Tam tersi bir tutumla, çoğunlukla ham keten bez üzerinde acıyı en yalın, kaba haliyle hissettirmeye çalışır. Özellikle Vietnam Savaşını konu edindiği resimlerinde, Amerikan askerlerinin attığı napalm bombalarının kişinin yanmış bedenindeki etkilerini vermek için, ham keten bez üzerine vernikler dökerek, kazıyarak, yakarak, yıpratarak,

acının dokusunu oluşturmaya çalışır. "Paralı Askerler ve Sorgulamalar" konulu resimlerinde genellikle zemin düz ve kırmızıya boyanmıştır. Zeminin düz ve hiçbir mekânı çağrıştırmaması işkenceyi doğrudan algılamamızı sağladığı gibi, onu mekâna ait kılmaz, hiçbir ülkeye, topluma, topluluğa ait kılmaz. Düz zemin üzerinde figürlerin, hareketleri, şiddet uygulayanların tehditkâr bakışları, doğrudan algılanır. Dip yüzeydeki kırmızı renk, daha çok kanı çağrıştırdığı için, resimde uygulanan şiddet izleyici tarafından daha yoğun algılanır.

Botero, Ebu Garib, Tuval Üzerine Yağlıboya 2005

Botero

Yazıya konu olan, diğer bir sanatçı Botero'dur. 2010 Yılında İstanbul Modern'de açılan sergisinin katalog yazısında, Rudy Chiapini sanatçının resimleri için, "İncelikli ve İronik Yeni Bir Klasisizm" başlığını koymuştur. Bu başlık, sanatçının resimlerini özetler gibidir. Kolombiyalı kimliğiyle her zaman gurur duyan sanatçı Botero (1932), dünyanın en çok tanınan günümüz sanatçılarından. Botero'nun resimlerinde ve heykellerinde, bizi gülümseten şey, orantısız, bedene sığmayan taşkın vücutlar ve nesnelerdir. Bu abartı ve fantastik dünya "Botero'nun Kolombiyalı köklerinden, Batı Uygarlığına uzak estetik parametreleri olan bir uygarlık ve kültürle kan bağından kaynaklanır"(Chiappini, 2010:11). Sanatçı, yoksulluk ve şiddet dolu Kolombiya'nın sokaklarında boğa güreşçisi olmak ister. Arenada boğayla ilk göz göze gelmede bu işten vazgeçer. Ancak arenadaki çizimlerinden vazgeçmez.

Botero, Ebu Garib, Tuval Üzerine Yağlıboya 2005

Sanatçı önceleri büyüdüğü topraklardaki Diego Rivera, Orozco gibi ressamlardan, kilise duvar resimlerinden beslenir. Sonra Velazquez, Goya ve Picasso'nun resimleri onun ilham kaynağı olur. Sanatçı tarzını bu iki kıtadan beslenerek oluşturur. "Botero'nun üslubu Avrupa deneyimiyle olgunluğa ulaşmış, zenginleşmiş olsa da; onun yapıtında toplumsal konular, özel yaşama özgü dramlar, günlük uğraşlar, genelevler, danslı eğlenceler, rahipler ve kardinaller alçak gönüllülükle yer alır, varlıklarını duyururlar." (Chiappini, 210: 43).

Gündelik yaşamın karmaşık gerçekliğini sanatçı, yalın bir kompozisyonla özgül, bir dille anlatır. Bu dil "...hacimlerin altını çizer; her öğeye, vurgulu üç boyutlu bir plastik, yaygın bir boyut verir" (Chiappini, 2010: 13). Konunun gerçekliği, orantısız biçimler, tekniğin mükemmelliği, Botero'nun resimlerini daha gizemli fantastik bir dünyaya doğru çeker. Bu durum, her seferinde izleyicinin şaşıracağı, meraklı bir dünyanın kapılarını aralar.

Konuların gerçekliği kadar, teknikteki mükemmellik Botero'nun resminde önemli bir yer tutar. Küçük yaşta yaptığı illüstrasyonların bu tekniği olgunlaştırmada önemli bir rolü olsa gerek. Botero hacme ve boya plastiğine dayalı incelikli tekniğiyle, konunun hep uzağında durur. Kişilere, nesnelere ifade vermekten kaçınır. İşkence resimlerinde bile acı çeken, aşağılanan mahkûmların duygularını yüzlerinden okuyamayız. Onların acılarını daha çok, beden hareketlerinden, yaralanmış, kanamış vücutlarından, işkence yapan Amerikan askerlerin eylemlerinden, elleri, gözleri bağlı mahkûmları ısırmak için bekleyen, köpeklerden çıkarırız. "Botero'nun kişilerinde aşırı, çelişik ruh halleri yoktur; sevinç ya da hüznün duygusu barındırmazlar içlerinde; dile getirilmemiş bir şeyleri saklayan gizemli figürlerdir." Chiappini, 2010:13).

Botero'nun resimlerinde gördüğümüz ve ilk anda bizde gülümseme yaratan, şişman figürleri, Ebu Garib resimlerinde de görürüz. Aynı taşkın vücutlarla işkence görmekte, acı çekmektedirler. Bu çelişik durum resimdeki dramatik etkiyi daha da artırmaktadır. Sanatçı, yaptığı "Ebu Garib" konulu resimlerinin tümünü başkalarının acılarından para kazanmam diyerek, ABD'de Berkley Üniversitesine bağışlar.

Sonuç

Şiddet ve işkence insanın biricik yaşamını tehdit eden, insanlığı gerileten olumsuz gayri medeni tutum ve davranışlardır. Sanatçılar, geçmişten bu güne şiddeti, işkenceyi olumsuzlayan resimler yapmışlardır. Bun-

ların en çok bilinen örnekleri, Goya'nın "Üç Mayıs'ta Kurşuna Dizilenleri"yle, Picasso'nun "Guernica"sıdır. Aynı kuşak iki sanatçının konuyla ilgili ekspresif ve ironik yaklaşımları, sanatın ifade farklılıklarındaki güçlü göstergeleridir. "Şiddetin Uzun Yüzyılı" kitabında John Keane'in, sürüp giden gayri medeni savaşlar için ne yapılabilir sorusuna, Alman siyasal denemeci Hans Magnus Enzensberger'in kışkırtıcı ama aynı zamanda rahatsız edici ölçüde mütevazı şu yanıtını verir. "En fazla yapabileceğimiz, yerel düzeyde yangınla mücadeledir" (Keane, 1996: 139) der. Sanırım sanatçıların tankın, topun, tüfeğin hatta hayallerimizi zorlayan "insan" öldürme aletlerinin karşısında yapmaya çalıştıkları tam da bu olsa gerek, yerel düzeyde yangınla mücadele etmek.

Kaynakça

Erich Fromm. Sevginin ve Şiddetin Kaynağı, İstanbul: Payel Yayınları, 1994

Hannah Arendt. Şiddet Üzerine, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997

Hüseyin Sönmez. Toplumsal Olaylarda Şiddet, Hacettepe Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Raporu, 2003

John Keane. Şiddetin Uzun Yüzyılı, Ankara: Dost Yayınları, 1996

Özcan Köknel. Bireysel ve Toplumsal Şiddet, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 2000

Tarihçi Gözüyle "Şiddetin Tarihi" Üzerine Bir Söyleşi, Yöneten: Ahmet Kuyaş, Katılanlar: Halil Berktaş ve Zafer Toprak. Cogito, Şiddet, Sayı 6-7, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996

Yaşar Kemal, Demirciler Çarşısı Cinayeti, Toros Yayınları, Yyy.ty

¹ Bu yazı, 24-26 Ekim 2013 tarihleri arasında Mersin'de gerçekleştirilen, SANART II. Türkiye Estetik Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuş, özeti yayınlanmış yazının yeniden ele alınıp genişletilmiş halidir.